

Možnosti príbehovej prózy v ekologickom pôsobení na deti Zuzana Štelbaská: *Kde sú včely?*

Eva Vitézová

Problematika ekológie je živou témou už dlhšie obdobie. Literatúra, príbehová próza, próza zo života detí, to sú možnosti, ako túto problematiku sprostredkovať do priestoru záujmu mladých ľudí. Je potešiteľné, že aj na Slovensku píše autori (nielen) detskej literatúry, ktorí sa takýmto témam venujú. Jednou z nich je Zuzana Štelbaská.

Zuzana Štelbaská je televízna moderátorka a dramaturgička, ktorá vyštudovala angličtinu, estetiku a dejiny umenia na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity. Pracovala ako dramaturgička STV v Košiciach a potom v Bratislave.¹ Dielo *Kde sú včely?* napísala v roku 2019 na podnet šéfredaktorky detskej literatúry vo vydavateľstve Ikar, Lucie Hlubeňovej.

Kniha je určená pre deti vo veku od 9 do 14 rokov. Je to pomerne veľké vekové rozpätie, no svojím príbehom a hlavne aktuálnou ekologickou témou je táto publikácia prínosná práve pre takýto široký vekový rozptyl. Témy ekológie, regionálneho rozvoja i dedičstva je potrebné rozvíjať neustále.

Hlavnou postavou knihy je desaťročné dievčatko Eva. Eva žije so svojimi rodičmi a svojou staršou sestrou Timeou v Levoči, v meste na východe Slovenska. Evina rodina sa však zmieta v nezhodách medzi rodičmi, pričom vzťah rodičov a detí tiež nie je ideálny. Mama Evy je zaťažaná aktivitou na sociálnych sieťach, otec to, samozrejme, nevie pochopiť a dcéry v konečnom dôsledku na toto všetko najviac doplácajú. Ich život je neusporiadaný a plný nezhôd. Keď sa Eva kvôli týmto problémom doma rozhodne utiecť z domu k strýkovi Pištovi, vstupuje do nového a pre ňu krajšieho sveta, z ktorého sa jej veľmi ťažko odchádza späť do domáceho nepohodlia. Toto miesto sa stane jej útočiskom, v ktorom zažíva nové dobrodružstvá a spoznáva ľudí a získava nové užitočné informácie. V susedstve strýka Pištu býva spočiatku pre Evu záhadná dáma, ktorá ma v záhrade nejaké neznáme búdky. Eva to tam chodí s kamarátom Miňom okukávať, až pokým si ich raz záhadná dáma nepozve do záhrady. Pištova suseda Ulyanka totižto chová včely. Najskôr deti prechovávajú zvedavosť spojenú s hnevom z Miňovej strany, ktorý získal od dospelých. Eva je medzi dvoma kolesami, nevie, či sa pridať na Miňovu stranu alebo na stranu tej neznámej so včelami. Postupom času však Eva nahliadne k včelám a k Ulyanke zblízka, čím si vytvorí zvláštne puto. Eva sa tu zoznamuje so svetom včiel práve v čase, keď sa jej vlastný svet doma rozpadá a zmieta sa v problémoch. Pri poznávaní sveta včiel zisťuje, že včela vždy myslí na svoju rodinu a nikdy nie na seba: „*Včely v úli, to je jedna veľká silná rodina. Každá z nich pracuje pre dobro ostatných. Žiadnu nikdy nenechajú osamote a každá má svoju presnú úlohu.*“ (str. 59) Včela sa stáva pre Evu priateľkou a inšpiráciou do budúceho života. Čitateľ si po pozornom čítaní

1 Životopis autora – Zuzana Štelbaská. <<https://www.litcentrum.sk/autor/zuzana-stelbaska/zivotopis-autora>> [20.4.2022]

odnáša skutočné hodnoty skryté v texte, ktoré formujú jeho zmysľanie či správanie. V budúcnosti mu môžu byť veľmi prínosné, pozdvihujú prosociálne správanie osobnosti.

V texte je prítomný vševediaci rozprávač v tretej osobe a minulom čase. Rozprávač je výnimočný tým, že pretkáva text pomerne častým prihovaraním sa detskému čitateľovi prostredníctvom otázok zameraných na čitateľskú pozornosť, napr.: „*Tu sa naskytá otázka čitateľskej pozornosti: aké zviera Pišta tľapol po boku? Fakt sú medzi vami takí, ktorí pochybujú, či to uhádli? Rýchlo sa pozrite o jedenásť riadkov vyššie ...*“ (str. 13) Toto je veľmi vďačný spôsob ako docieľiť, aby si čitateľ z knihy odniesol čo najviac. Taktiež udržiava čitateľa v napätí, pretože hneď na začiatku prvej strany rozprávač načrtne otázku, kto vlastne je ten alebo tá, ktorý ich bude sprevádzať príbehom: „*Tento príbeh sa mi bude písať ťažko. Zrejme preto, že písať vôbec neviem. Vlastne ani čítať. Ešteže to viete vy*“ (str. 7), alebo: „*Už som spomenula, že viem chodiť, ale nikdy nikam nechodím?*“ (str. 11) Napätie o identite rozprávača udržiava autor až do konca, kedy sa dozvieme, že rozprávačom príbehu je včela.

Text je pre detského čitateľa písaný skutočne pútavo. Cieľová skupina, pre ktorú je kniha určená, nie je oklieštená iba na detského čitateľa. Vidíme tam množstvo ponaučení, ktoré by si mohol z textu odniesť i dospelý čitateľ. Interpretáciou textu prichádzame na prepojenia i so svetom dospelých. Napríklad nezmyselné hádky rodičov, téma sociálnych sietí, téma odchádzania za prácou do zahraničia. To všetko oberá deti o svojich rodičov. Na postave Miňa autorka znázornila problematiku rodičov pracujúcich v zahraničí. Miňo je hlavným aktérom podieľajúcim sa na zničení úľov. Nechal sa zlákať nesprávnym názorom dospelých z ulice, nemal ho v tom čase kto usmerniť – chybal tam rodič. Autorka veľmi citlivo pristupuje k aktuálnym témam, z ktorých občas mrazi. Postava Pištovej susedy Ulyanky, ktorá sa venuje včelárstvu, nie je pôvodom Slovenka, je to Ukrajinka a stretáva sa s neprijatím od obyvateľov. Kniha však bola písaná v roku 2019, kedy u nás v tom čase boli nejakí utečenci z vojnových oblastí Ukrajiny z roku 2004. Teraz, keď u našich susedov vypukla vojna znova, tak sa neustále aktuálna téma prijatia cudzincov a rešpektu voči akémukoľvek človeku otvára znova. Na základe mena, ktoré neznelo slovensky, vedeli Ulyanku ostatní hneď posúdiť a neprávom odsúdiť. To, že Ulyanka bola Ukrajinka, prispelo i k nenávisti, ktorá u susedov vzhľadom k nej a jej včelám vypukla. Na túto ľudskú nenávisť najviac ale doplatili včely, ktoré susedia vypálili. Včely a ich majiteľku vnímali ako hrozbu, báli sa včiel a ich bodnutia, hoci nevedeli, ako sú včely pre nich a ich okolie prospešné. Zničené úľov považovali za hrdinstvo: „*To je spôsob, ako ochránime Levočanov...*“ (str. 56) Eva je vnútorne zmätená ale nechá sa zmiesť názorom jej kamaráta Miňa: „*Ona sem nepatrí. Prišla sem ktovie skade a zavádza tu novoty. Nikto o ňu nemá záujem. To my sme tu doma... S kým si ty?*“ Eva chcela aby ju Miňo uznával preto povedala: „*S vami.*“ (str. 56) „*Miňo mal pravdu, ona nie je stadeto. Ona tu nepatrí.*“ (str. 57)

Ďalším čiastkovým problematickým článkom je tu téma sociálnych sietí. Evina mama sa zabúda venovať svojim dcéram a namiesto toho stále zverejňuje svoje fotografie i fotografie svojich detí na instagrame. Tu vidíme rovno dva novodobé problémy – rodič zanedbávajúci svoje dieťa kvôli prehnanej aktivite na sociálnych

sieťach a problematika verejných fotografií, ktoré môžu byť ukradnuté a zneužitú. V príbehu sa spomína situácia, kedy chce kamarát Evy stiahnuť fotografie malej a nahej Evy zo sietí jej mamy a rozvešať ich po celej škole: „*Nezabúdaj, že ja viem všetko. Aj to, že zopár ich je tam fakt cez čiaru, veď si na nich holá!*“ (str. 76) Chcel sa Eve pomstiť za to, že nevyhodila úle do vzduchu, ako jej to rozkázal. Pre mamu Evy a jej sledovateľov na instagrame sú tieto fotografie atraktívne a sú zdrojom „lajkov“, no je tu druhá strana, kde stojí Eva a jej právo na súkromie v hocikjakom veku. Hoci je mama jej autoritou, právo na súkromie jej odobrať pochopiteľne nemôže a musí ho rešpektovať, na to ale väčšina rodičov ale i ostatných ľudí aktívnych na sieťach zabúda. Aj na tomto mieste sa rozprávač pristaví a obráti sa na čitateľa s otázkou: „*A čo vy? Vás sa každý opýta pred tým, než vašu fotku pustí do sveta?*“ (str. 79)

V texte, kde je v centre problematika včelárstva približovaná deťom, autorka podáva čitateľovi vecne podložené informácie. Kniha má teda v prvom rade didaktický zámer. Detskému čitateľovi sú podávané vecné informácie spracované tak, aby im čitateľ porozumel. Informácie prešli určitou didaktickou transformáciou. Dozvieme sa tu o živote včiel, o stavbe úlov, o tom, čo presne a prečo včely robia v úloch. Deťom je vysvetlený napr. proces zrodenia včiel: „*Pozri sa, toto je plodový plást. Znamená to, že sa v ňom rodia nové včielky...*“ (str. 60) Vysvetlenie je doplnené aj o výstižné ilustrácie, ktoré čitateľovi otvárajú fantáziu a dopomáhajú mu lepšie si predstaviť niektoré procesy, napr. zrodenie včely. Rozprávač sa prihovára čitateľom, núti ich zamyslieť sa, či majú o téme nejaké informácie, napr. sa spytuje, či vedia odkiaľ sa berie med a neskôr je im to vysvetlené: „*Viete, odkiaľ sa berie, pravda?*“ (str. 62) Hlavná hrdinka je životom a organizovaným chaosom v úloch fascinovaná: „*Eve sa to všetko náramne páčilo. Začala rozoznávať larvičky, trúdie bunky aj zásoby.*“ (str. 60) Detský čitateľ sa mnoho dozvie a rozšíri si obzory. Autorka predkladá čitateľom i skutočnosti, prečo sú včely tak dôležité pre náš život: „*Iba vďaka nim funguje kolobeh prírody: včely opelujú kvety a z kvetov sa rodia plody. Plody nakrmiť ohromné množstvo zvierat a ľudí a včely za to nič nechcú.*“ (str. 95) Tieto informácie sú veľmi užitočné a dieťa sa dokáže pri príjemnom čítaní o hrdinke Eve a jej dobrodružstvách veľa naučiť. Nielen dieťa ale i bežný dospelý človek, ktorý sa v téme neorientuje sa po prečítaní niečo naučí. Autorka doslova učí deti novým pojmom. Vyskytujú sa tu pojmy ako medomed, trúdnice, matka, rám, matečnice, plásty, medová žuvačka atď. To všetko je zasadené do atraktívneho príbehu. Predtým ako začala autorka s písaním tejto knihy, musela sa v tejto téme starostlivo vzdelávať. Včelárstvo ju zaujalo dokonca tak, že ona sama sa začala venovať včelárstvu, uvádza to v autorskom doslove knihy.

Čitatelia prostredníctvom svojich hrdinov spoznávajú včelí vosk z viacerých pohľadov, na čo všetko sa dá použiť, kde a ako vzniká atď. Eva so svojou sestrou Timeou neskôr navštevujú u Ulyanky kurz enkaustiky, ktorý ponúka. Hlavne Timea je touto výtvarnou technikou fascinovaná. Tak sú čitateľom predstreté ďalšie menej známe remeslá vychádzajúce z pestrej ponuky prírody. Tento príbeh učí deti vnímať veci viac do hĺbky a taktiež im v neposlednom rade ukazuje možnosti využívania včelích produktov do poslednej „kvapky“, a to bez tvorby nejakého zbytočného odpadu, čím sa deti učia zodpovednosti voči prírode.

Ústrednou témou príbehu *Kde sú včely?* je téma včelárstva a s ním aj dôležitosť poznať toto remeslo. Autorka v prvom rade predstavuje včelárstvo detskému čitateľovi, ale nezabúda ani na dospelých, ktorých do príbehu zasadila ako tých, ktorí trpia neznalosťou, čo je neskôr dôvodom, prečo sa rozhodnú konať proti včelám. Regionálna problematika včelárstva je v popredí, no príbeh je vyskladaný z viacerých problémových motívov. Na pozadí včelárstva sa odohrávajú ostatné čitateľsky atraktívne dobrodružstvá mladých hrdinov, ktorí sú na konci knihy mentálne zrelší a múdrejší. Kniha rozširuje obzory dieťaťa a citlivo vovádza detského čitateľa do súčasných problémových tém, v ktorých sa môže ľahko ocitnúť.

Prvé konkrétnejšie zmienky o včelách, včelárení a včelárskych spolkoch na Slovensku sú nám známe z konca 17. a začiatku 18. storočia. Zasadenie príbehu do regiónu Spiša, konkrétne Levoče nie je náhodné. Práve v týchto oblastiach sa v minulosti rozmáhala povedomie o včelárstve. V roku 1685 je v Levočskej knihtlačiarňi vytlačené dielo J. A. Komenského *Orbis Sensualium Pictus*, ktoré je napísané v štyroch jazykoch. Tretia časť tohto diela kapitola VIII. sa konkrétne venuje „včeliencom“. Včelárskej tradícii sa začala venovať väčšia pozornosť po úsilíach o vznik včelárskych združení a spolkov niekedy v 19. storočí. Prvý včelársky spolok bol založený síce v Banskej Bystrici, ale ďalšie spolky boli zakladané práve na Spiši, kde sa v roku 1841 spišskí včelári organizujú v Spišskej župe. V Spišskom Podhradí bol založený spolok v roku 1864, v Kežmarku v roku 1865 a roku 1865 aj v Košiciach s pôsobnosťou v stolici abovsko-turnianskej, gemerskej, šarišskej, spišskej, zemplinskej, berežskej a borožskej.²

Keďže je príbeh zasadený do spišskej oblasti v okolí Levoče, v ktorej je včelárstvo v posledných rokoch znova v rozmachu a včelie úle vidieť na každej druhej lúke, pokladám za veľmi vhodné ba priam potrebné, aby deti vedeli, čo sú to tie malé farebné búdky a čo sa v nich deje. Zároveň je potrebné podať im informácie aj o tradícii včelárstva v ich okolí spred mnohých rokov, voviesť ich do histórie. Spôsob informovať deti o včelárstve prostredníctvom príbehu v knihe je podľa môjho názoru veľmi vďačný. Spišský región je bohatý na výrobu včelárskych produktov. Včelárstvo sa v tejto lokalite stáva záľubou mnohých, mladých i starých. Zámerom diela je v neposlednom rade potreba vzdelávať deti v tejto oblasti na základe príbehu ich rovesníčky, priateľky, hrdinky diela – Evy. Eva na začiatku knihy nemá veľa vedomostí o včelách. Na konci sa z nej stáva práve darom poznania milovníčka včiel, tá, ktorá si uvedomuje dôležitosť týchto tvorov, tá, ktorá dokáže obdivovať súdržnosť a rodinno-pracovné puto včiel.

Dielo Zuzany Štelbaskej *Kde sú včely* je možné zaradiť do vyučovacieho procesu, konkrétne do vyučovania literatúry 5. ročníka základnej školy. Po vyučovacej hodine a prečítaní diela by bolo možné prepojiť vyučovaciu hodinu s exkurziou. V súčasnosti jestvuje neďaleko Levoče malé nenápadné múzeum včelárstva, ktoré zväčša poznajú len miestni obyvatelia. Múzeum ale disponuje pre návštevníkov zaujímavými historickými dokumentmi o včelároch, nástrojmi a pomôckami, ktoré sa niekedy používali, skrátka, je tu čo obdivovať. Z nástrojov potrebných pre toto

² Spolok včelárov Slovenska – história. 2017. <<http://www.spolokvcelarovslovenska.sk/o-nas/historia>> [20.4.2022]

remeslo sa tu nachádza napríklad včelárska kukla, mriežka, ktorá rozdeľuje matku od robotníc, medomed z roku 1950 na stáčanie medu, rôzne pierka na zhrňovanie včielok do úľov či jednorazové úle, ktoré používali kedysi starí včelári. Nájdeme tu aj tradičné produkty včiel, ktoré si môžeme zakúpiť – med, propolis, peľ aj kvalitnú medovinu. (Šoltisová 2016) Toto miesto je vhodné na exkurzie pre školy, žiaci tu spoznajú možnosti a zdanlivo neznáme prednosti ich regiónu. Žiakov by táto exkurzia obohatila, v niektorých by možno ešte viac prehĺbila záujem o túto tému, aj do budúcnosti. Uvedomili by si, že literatúra nekončí zatvorením knihy a odchodom zo školy. Poznanie z knihy môžeme rozširovať aj naďalej a mimo školu.

Literatúra

Šoltisová, Eva (2016): *Múzeum medu vychádza z tradície Klčova*. [online] Dostupné na internete: <<https://spis.korzar.sme.sk/c/8160565/muzeum-medu-vychadza-z-tradicie-klcova.html>> 20.4.2022

Spolok včelárov Slovenska – história. 2017. [online] Dostupné na internete: <<http://www.spolkovcelarovslovenska.sk/o-nas/historia>> 20.4.2022

Štebalská, Zuzana (2019): *Kde sú včely?* Bratislava: Vyd. Ikar, 128 str. ISBN: 978-80-551-6948-4. Dostupné aj na internete: <<https://www.zuzanastelbaska.sk/>> 20.4.2022

Štebalská, Zuzana – *Životopis autora*. Dostupné na internete: <<https://www.litcentrum.sk/autor/zuzana-stelbaska/zivotopis-autora>> 20.4.2022